

Курманкулов Ш.Ж., Маматова У.А.

МУГАЛИМДЕРДИН ИШ АРАКЕТТЕРИНДЕГИ АР КАНДАЙ
ОКУТУУ ФОРМАСЫН КОЛДОНУУ ЖАГДАЙЫ

Курманкулов Ш.Ж., Маматова У.А.

ПРАКТИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РАЗЛИЧНЫХ ФОРМ
ОБУЧЕНИЯ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ

Sh. Kurmankulov, U. Mamatova

THE SITUATION OF THE USE OF VARIOUS FORMS OF EDUCATION
IN THE ACTIVITIES OF TEACHERS

УДК: 372.853. (575.2) (043.3)

Окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн мотивациялап стимулдаштыруу методдоруна кирген активдүү жана интерактивдүү ыкмалар мугалимдин гана ишмердүүлүгүн камтыбастан, окуучулардын дагы таанып-билүү иш аракеттерин кучагына алуусу керек экендиги белгиленген. Бул макалада мектептердеги чыгармачыл мугалимдердин кандай окутуу формасын практикада кандай деңгээлде колдонушуп жаткандыгын, алар өздөрүн чыгармачыл мугалим деп кандайча тааныгандарын, жаңы теманы өтүүдө кайсы окутуу формасын көпчүлүк учурда колдонуусун жана сабак интерактивдүү окутуу формасында ишке ашкан болсо, анда кандай методдор жана ыкмалар ийгиликтүү колдонулуп жаткандыгы чагылдырылган. Азыркы учурда мектептерде компетенттүүлүккө багыттап билим берип жаткан чыгармачыл мугалимдердин саны төмөн пайыздык катышта экендиги аныкталган. Эң көп мугалим өздөштүргөн ыкмаларга «биргелешип окуу», «класстер», «акыл чабулу», «презентация» «инсерт» жана «Т-схемасы» ыкмалары болду.

Негизги сөздөр: активдүү ыкмалар, интерактивдүү ыкмалар, чыгармачылык, окутуу формасы, компетенттүүлүк, таанып-билүү, уюштуруу, мотивация, ишмердүүлүк, өздөштүрүү.

Было отмечено, что активные и интерактивные методы входящие в методы мотивационной стимуляции познавательной деятельности учащихся должны охватывать не только деятельность учителя, но и деятельность учеников. В данной статье рассматривается о том, на каком уровне творческие учителя в школах практикуют ту или иную форму обучения, как они идентифицируют себя как творческих учителей, какую форму обучения они используют чаще всего при изучении новой темы, и какие методы и приемы успешно используются, если урок проводится в интерактивной форме обучения. В настоящее время определено, что в школах низкий процент творческих учителей, которые дают компетентностно-ориентированное образование. Наиболее распространенными методами, которые освоил учитель, были методы «совместное обучение», «класстер», «мозговой штурм», «презентация», «инсерт» и «Т-схема».

Ключевые слова: активные методы, интерактивные методы, творчество, форма обучения, компетентность, познание, организация, мотивация, деятельность, усвоение.

It was noted that active and interactive methods included in the methods of motivational stimulation of cognitive activity of pupils should cover not only the activities of the teacher, but also the activities of pupils. This article discusses at what level creative teachers at schools' practice this or that form of teaching, how they identify themselves as creative teachers, what form of teaching they use most often when studying a new topic, and what

methods and techniques are successfully used if the lesson is conducted in an interactive form of learning. Currently, it has been determined that there is a low percentage of creative teachers at schools who provide competence-oriented education. The most common methods that the teacher mastered were the methods of «co-education», «classes», «brainstorming», «presentation», «insertion» and «T-scheme».

Key words: active methods, interactive methods, creativity, form of learning, competence, cognition, organization, motivation, activity, assimilation.

Окутуу методу – бул, окуучунун алган билиминин мазмунун түшүнүп билүүсүн камсыз кыла турган, мугалим тарабынан уюштурулган максаттуу иш аракеттердин системасы экендиги белгилүү [1,2]. Бүгүнкү күндө мектептик билим берүүдө мугалимдер методикалык жөндөмдүүлүк дараметине жараша ар кандай ыкмаларды колдонууга аракет жасап келе жатышат. Өткөн доордогу Советтер Союзунун курамында болгон мамлекеттердин мейкиндигинде карасак көпчүлүк окумуштуулар, Россиялык окумуштуулар Л.Я. Лернер [3] жана М.Н. Скаткиндин [4] сунуш кылган ыкмалардын классификациясын продуктивдүү деп айтышат. Булардын сунушу боюнча жалпысынан методдор төмөнкүдөй: абстрактуу-түшүндүрүү (ооз эки сөз менен) методу, көрсөтмөлүү-түшүндүрүү (репродуктивдүү) методу, проблемалык (проблемалык кырдаал түзүү) методу, жарым-жартылай изденүү методу жана изденүү методу болуп бөлүнгөн. Мындай классификацияны билүү мугалимдер үчүн жалпы жана жетишсиз болуп калышы мүмкүн. Эгерде окутуу ыкмасын иш аракеттердин системасы катары кароо көз карашына таянсак, анда адам ишмердүүлүгү негизинен үчкө бөлүнөт. Алар [5]:

1. Окуучулардын таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүктөрүн уюштуруп ишке ашыруучу методдор.

2. Окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн мотивациялап (ынтызар кылып) стимулдаштыруу методдору.

3. Окуучулардын таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн текшерип, жыйынтыктарын баалоо методдору.

Экинчи ишмердүүлүккө тиешелүү методдорго көбүнчө активдүү жана интерактивдүү ыкмалары кирет. Бул ыкмалар мугалимдин гана ишмердүүлүгүн

камтыбастан окуучулардын дагы таанып-билүү иш аракеттерин кучагына алуусу керек. Экөөсүнүн тең окутуунун максаттарына жетүүгө биргелешип багытталган ишмердүүлүктөрүнүн катышуусу зарыл. Анткени, компетенттүүлүккө багытталган ыкмаларды колдонууда активдүү жана интерактивдүү окутуу ишмердүүлүгүнүн уюштуруу формасы артыкчылыктуу экендиги илимий басылмаларда кеңири айтылууда [6].

Биздин мындан алдыңкы изилдөөлөрүбүздө инновациялык активдүү жана интерактивдүү окутуу сабактарынын структуралык траекториялык айырмачылыгы аныкталган жана алардын айырмачылыгы мугалимдерге түшүнүктүү болуу үчүн иллюстративдик схема түрүндө берилген [7]. Бирок ал макала илимий журналда жарыялангандыктан аны менен мектеп мугалимдеринин таанышуу ыктымалдуулугу төмөн боюнча калганын белгилөөгө болот. Ошондой эле айрым инновациялык ыкмаларды салттуу окутууга айкалыштыруу ыңгайын карап чыкканбыз [8], бирок алардын практикада, мектеп мугалимдери тарабынан кандай деңгээлде колдонулуп жатканын караган эмеспиз. Бул макаланын максаты мектептердеги чыгармачыл мугалимдердин кандай окутуу формасын практикада кандай деңгээлде колдонушуп жаткандыгын, алар өздөрүн чыгармачыл мугалим

деп кандайча тааныгандарын, жаңы теманы өтүүдө кайсы окутуу формасын көпчүлүк учурда колдонуусун жана сабак интерактивдүү окутуу формасында ишке ашкан болсо, анда кандай методдор жана ыкмалар ийгиликтүү колдонулуп жатканын билүү болуп саналат. Чыгармачыл мугалим болууну учурдун талабы катары карасак болот. Анткени, чыгармачыл мугалим гана окуучулардын ички дүйнөсүнө кирип, ар кандай инновациялык ыкмаларды колдонуп алардын окууга болгон кызыгуусун ойгото алат [9]. Антпегенде окуучулардын маалымат алуу булактары көп кырдуу, көп тармактуу болууда.

Көрсөтүлгөн максатты ишке ашыруу үчүн чыгармачыл мугалимдердин иш аракеттери менен таанышып жана анализ берүүнү пландаштырганбыз. Аны үчүн мектеп жетекчилеринин жардамында мектептеги чыгармачыл мугалимдерге анкета түрүндө сурамжылоо жүргүзүүнү ишке ашырдык. Талас шаардык жана райондук билим берүү бөлүмү менен тыгыз байланышта болуп, ушул райондогу жана шаардагы чыгармачыл мугалим деп эсептеген инсандар менен иштедик. Анкеталык сурамжылоого катышкан чыгармачыл 48 мугалимдин предмет боюнча жана аял, эркек курамы боюнча бөлүштүрүлүүсү 1-таблицада берилди.

1-таблица

Мыкты номинациясын алган 48 мугалимдин предмет боюнча бөлүнүүсү

Предметтик мугалим	Кыргыз тили, ж-а адабияты	Орус тили	Аглис тили	Тарых	Матем инф., физика	Биология жана химия	Баштал. класс мугалими
Саны	5	2	2	4	17	4	14
Аял	5	2	2	4	17	3	14
Эркек	-	-	-	-	-	1	-

Таблицадан көрүнгөндөй чыгармачыл деп эсептелген эркек мугалимдер болгону бирөө болуп чыкты. Же эркек мугалимдер бул анкетированига катышкысы келген жок. Ал эми чыгармачыл деген мугалимдер

башталгыч класстарда сабак бергендер басымдуулук кылышты. Ушул эле мугалимдердин алган сыйлыктары боюнча бөлүштүрүлүүсү 2-таблицада берилди.

2-таблица

Чыгармачыл мугалимдердин алган сыйлыктары боюнча бөлүнүүсү

№/№	ББИМ «Мыкты» төш белгиси	ББИМ Ардак грамотасы	Шаар район БББ ардак грам-сы	Обл., админс. ардак грамотасы	Район-к админист. ардак грамотасы	Мектептин ардак грамота ж-а раазычылык каты	Айыл өкмөтүнүн сыйлыгы
Жалпысы	7	13	24	8	23	32	20

ББИМ тарабынан берилген «Мыкты төш белгисин» алгандар - 7, ардак грамотасын алгандар - 13 болсо, шаардык жана областтык билим берүү бөлүмүнүн грамотасын алгандар - 32, ошондой эле райондук жана областтык администрациясынын сыйлыгын алгандар 23 болушту. Ушундай жетишкендиктери белгиленген мугалимдердин иш аракеттери менен

таанышуу жалпы эле мугалимдердин иш аракеттерин чагылдыруусу мүмкүн деген ой-пикирге келдик. Сурамжылоо бланкасында 7 суроо берилген. Суроолорго берилген жооптордун жыйынтыгы ирети менен төмөндө берилди.

1-Суроо. Өзүңдү чыгармачыл мугалим деп эсептейсиңби? - деген суроого 42 мугалим «Ооба»

деп жооп беришкен, ал эми 2 мугалим «жок», 4 мугалим «али чыгармачылыкка жете элекмин» деген.

2-Суроо. Кандай себептен чыгармачыл мугалиммин деп ойлойсун (жообун эркин түрүндө ой-пикиринди жаз)? - деген суроого 30 мугалим жооп жазган, калган 18 мугалим жооп жазган эмес. Төмөнкү айтылгандардын негизинде мугалимдер өздөрүн чыгармачыл мугалиммин деп ойлогонун билдик (жооп жазган мугалимдердин саны кашаанын ичинде көрсөтүлдү):

- Ар кандай конкурстарга чыгармачылык менен катышып келем жана тынымсыз жаңы идеялардын үстүндө иштейм (1 мугалим).

- Тех каражаттар жана аудио, видео материалдарды колдоном (1м).

- Изденем, өзүмдүн билимимди жогорулатканга аракеттенем (1м).

- Изденүү менен заманбап техникаларды, методикаларды колдонуп натыйжалуу билим бере алам (6 мугалим).

- Чыгармачылык менен алектенем, балдарга аяр мамиле жасайм, жаңыча иштөөгө аракет кылам, жоопкерчиликти сеземин (3 мугалим).

- Материалды окуучуларга жеткиликтүү жеткирүү методун колдоном (2 мугалим).

- Ар тараптуу, талыкбай изденүү, кызыгуу менен эмгектенип чыгармачыл мугалим боло алам (5 мугалим).

- Көбүнчө интерактивдүү методдорду колдонуп сабак өтөмүн (2 мугалим).

- Ар кандай изденүү менен, жаңы инновациялык ыкмаларды пайдаланып сабак өтөмүн (9 мугалим).

«Жок» деген 3 мугалимдин экөөсү жооп жазышкан эмес бирөөсү: «Бир нерсе жетишпегендей болуп дайыма изденүүдөмүн» - деп жазган.

3-Суроо. Төмөнкү кандай сапатка ээ болгон мугалимди чыгармачыл мугалим боло алат деп ойлойсун? - деген суроого берилген жооптор 3-таблицада берилди. Берилген жооп варианттары:

А. Предметтин материалын жакшы түшүнгөн, билген мугалим.

Б. Предмет материалын окуучуларга түшүндүрө алган мугалим.

В. Ар кандай жаңы ыкмаларды окуп, таанышып турган мугалим.

Г. Предметтин материалын окуучуларга жеткиликтүү жеткирүү методун туура тандап, аны колдоно алган мугалим.

3-таблица

Чыгармачыл мугалим сапатын сезүү маалыматы

Предметтик мугалим	Жооп берген мугалим саны			
	«А»	«Б»	«В»	«Г»
Кыргыз тили	1	1	4	3
Тарых	1	-	1	2
М,Ф,Инф	2	2	5	8
Биол, Химия	1	-	1	2
Башталгыч класс	2	1	4	7
Жалпысы:	7	4	15	22

Анкеталык суроого катышкан мугалимдердин арасынан 22 мугалим гана чыгармачыл мугалимдин сапатын таба алды. Калган мугалимдер жалгыз эле аны эмес, башкаларын дагы белгилешкен. Алардын ойлору боюнча предметтин материалын жакшы түшүнгөн мугалим жана ар кандай ыкмалар менен жөн гана тааныш болгон мугалимдерди дагы чыгармачыл мугалим катары санагандар болушту.

4-Суроо. Окуучуларга сабак өтүүдө Сиз көп колдонгон окутуу формасы кайсы? - деген суроого берилген жооптор 4-таблицада берилди.

А. Пассивдүү окутуу формасы.

Б. Активдүү окутуу формасы.

В. Интерактивдүү окутуу формасы.

Г. Аралаш окутуу формасы.

4-таблица

Окуучуларга сабак өтүүдө чыгармачыл мугалимдер көп колдонгон окутуу формасы боюнча маалымат

Предметтик мугалим	Белгиленген жооптор			
	«А»	«Б»	«В»	«Г»
Кыргыз, орус, англис тили	-	2	3	4
Тарых	-	-	3	1
Матем, Физ, информатика	-	-	7	10
Биол, Химия	-	-	2	2
Башталгыч класс	-	-	8	6
Жалпысы:	0	2	23	23

Таблицадан көрүнгөндөй мектепте чыгармачыл деп саналган мугалимдер негизинен салттуу окутуу ыкмасын колдонбой калгандары маалым болду, ошону үчүн салттуу ыкманы көп колдонгон мугалимдер жок болуп чыкты. Дайыма көпчүлүк учурда активдүү окутуу формасын колдонгондор саналуу гана 2 мугалим болду. Анткени активдүү сабак өтүү салттуу окутууда дагы кеңири колдонулуп келгени бизге белгилүү. Мурда чыгармачыл мугалим катары активдүү окутуу формасын көп колдонгон мугалимдер болушкан. Көпчүлүк учурда интерактивдүү жана салттуу менен инновациялык ыкмаларды аралаш колдоном деген мугалимдердин саны бири-бирине барабар болушту. Демек чыгармачыл мугалимдер негизинен

интерактивдүү жана аралаш окутуу формасын тең колдонгон мугалимдер экендиги белгилүү болду.

5-суроо Сабакта жаңы теманы өтүүдө кайсы окутуу формасын көпчүлүк учурда колдоносуз? - деген суроого берилген жооптор 5-таблицада берилди. Берилген жооп варианттары:

А. Көбүнчө пассивдүү окутуу формасын колдоном.

Б. Көбүнчө активдүү окутуу формасын колдоном.

В. Бирде активдүү, бирде пассивдүү окутуу формасын колдоном.

Г. Көбүнчө интерактивдүү окутуу формасын колдоном.

Д. Бардыгын тең бирдей деңгээлде колдоном.

5-таблица

Мугалимдердин көпчүлүк учурда колдонгон окутуу формасы

Предметтик мугалим	Белгиленген жооптор				
	«А»	«Б»	«В»	«Г»	«Д»
Кыргыз тили	0	2	2	3	0
Орус тили	-	-	-	1	1
Англис тили	-	-	-	2	-
Тарых	-	-	-	3	1
Математика	0	1	1	5	2
Биология	0	0	0	1	1
Химия	0	0	0	1	1
Информатика	0	0	0	3	1
Физика	0	0	1	3	1
Башталгыч класс	0	4	0	6	7
Жалпысы:	0	7	4	26	15

Көбүнчө активдүү окутуу формасын колдоном дегендер (7 мугалим) анын себебин төмөнкүдөй айттышкан (эки мугалим себебин жазган эмес). Алар: Жаңы нерсени билип улам алдыга умтулуу керек, Сабак жеткиликтүү болот жана ийгилик алып келет, Окуучуга оюн айтууга мүмкүнчүлүк берилет, Маалыматты окуучуга жеткирүү ыңгайлуу, Окуучулар менен иштешүү оңой жана кызыктуу.

Бирде активдүү, бирде пассивдүү окутуу формасын колдоном дегендер (4 мугалим) анын себебин бирөөсү төмөнкүдөй айткан, башкалары жазган эмес. Ал мындай деген: «Окуу материалы ар кандай болуп калат, ошону үчүн бир ыкмандан бир ыкмага өтүү керек болот».

Көбүнчө интерактивдүү окутуу формасын колдоном деген мугалимдер көпчүлүктү түзүп, алар 26 болду.

Бардыгын тең бирдей деңгээлде колдоном дегендер (15 мугалим) анын ичинен 6 мугалим гана себебин көрсөтүшкөн. Алар: Мен үчүн ыңгайлуу, Окуучуларга жеткиликтүү болушу үчүн, Бардык ыкмаларды колдонуп окута билүүгө тийишпиз (2 мугалим), Окуучуларга кызыктуу болуш үчүн, Класстагы окуучулардын жөндөмүнө жараша.

6-суроо. Эгерде, сабакта жаңы теманы өтүүнү интерактивдүү окутуу формасында ишке ашырсаңыз кандай методду, ыкмаларды колдоносуз? - деген суроого жооп алдык. Сурамжылоого катышкан мугалимдердин ичинен 9 мугалим колдонгон ыкмалары тууралуу эч нерсе жазышкан эмес, ал эми 5 мугалим жөн эле башка бир нерселерди эле жазып коюшкан. Демек булар эч кандай ыкманы колдонушпайт же инновациялык ыкма жөнүндө маалыматы жокко эсе десек болот. Он мугалим 3 жана андан көп ыкма колдоном деп алардын аттарын жазып көрсөтүшкөн. Жети мугалим 2 ден ыкманы колдоном деген. Калган 15 мугалим 1 ден ыкманын атын жазышкан, анын ичинен 6 мугалим «биргелешип окуу» ыкмасын же ошонун элементтерин жазышкан. Биргелешип окуу ыкмасы эң кеңири таркаганын айтууга болот. Анткени сурамжылоого катышкан мугалимдердин инновациялык ыкма колдонгон 34 мугалимдин 16 мугалими биргелешип окуу ыкмасын колдонуп жатам деп билдиришкен, ал 47 пайызды түзөт. Демек бул ыкманы алып салсак анда, мындан сырткаркы инновациялык ыкмаларды колдонгон мугалимдердин саны - 18 болууда, ал жалпы мугалимдердин 37 пайызын түзөт. Мындан инновациялык ыкманы жетиштүү колдонгон мугалимдердин саны 35 пайыздын тегереги де-

НАУКА, НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИННОВАЦИИ КЫРГЫЗСТАНА, № 9, 2021

ген жыйынтык чыгарууга болот. Бул чыгармачыл мугалимдер деп мектеп тараптан берилген маалымат экендигин эске алсак азырынча компетенттүүлүккө багыттап билим берип жаткан чыгармачыл мугалим-

дердин саны өтө эле төмөн пайыздык катышта деп айтууга болот.

7-Суроо. Кайсы жаңы ыкмаларды жакшы өздөштүрдүңүз? - деген суроого мугалимдердин берген жооптору 6-таблицада берилди.

6-таблица

Мугалимдер жакшы өздөштүргөн ыкмалар

№/№	Предметтик мугалимдер	Мугалимдердин берген жообу.
1	Кыргыз, Орус, Англис тили	Стандарттуу сабак түрлөрүн, Топтор менен иштөөнү, Акыл чабуулу, Т-схемасы, Класстер, Вендин диаграммасы, Сынчыл ойлор, презентация, Окуучулардын деңгээлине жараша тапшырма берүү.
10	Тарых	Акыл чабуулу, Т-схемасын, рангалоо, ролдук оюндар, класстер, инсерт, кубиктеги суроолор, Дискуссия
14	Математика	Жупта жана топтор менен иштөөнү, Класстер, Инсерт, Видео сабак даярдо жана слайд жасоо, Телефон менен тест иштөөнү, Зиг-заг, Презентация жасоо программасын, Колдонмо программаны.
23	Биология	Жупта жана топтор менен иштөөнү б.а. «Биргеликте окуу»
35	Башталгыч класс	Стандарттуу сабак түрлөрүн, Презентация, Топтордо иштөө, Келгиле окуйбуз ыкмасы, Видеосабак жана слайд түзүүнү үйрөндүм, Синквейн, Класстер.

Таблица боюнча анализ жүргүзсөк 16 мугалим бир дагы ыкманы жакшы өздөштүрүшкөн эмес. Эң көп мугалим өздөштүргөн ыкма «биргелешип окуу» ыкмасы болду. Андан кийинки көп өздөштүрүлгөн ыкмаларга класстер (6 мугалим), акыл чабуулу (4 м), презентация (3 м), инсерт (2 м), Т-схемасы (2 м) ыкмасы болду. Информатик мугалимдер колдонмо программаны (4 м) жана видео сабактарды түзүүнү (3 м) өздөштүрүшкөн.

Жакшы өздөштүргөн жаңы ыкмалар боюнча түзүлгөн бир нече сабактын планын бере аласызбы? - деген суроого 12 мугалим «жок» десе 21 мугалим «ооба» деп жооп беришти. Бирок биз мугалимдерге кайрылсак дароо эле берем деген мугалимдер болгон жок. Ар кандай шылтоолорду айтышып кийинкиге калтырышты.

Адабияттар:

1. Мамбетакунов Э.М. Физиканы окутунун теориясы жана практикасы. - Б.: «МОК» басма борбору, 2004. – 490 б.

2. Бекбоев И. Окуучунун инсанын бүгүнкү күндүн талаптарына ылайык өстүрүп өнүктүрүүнүн ишенимдүү ыкмалары. // Эл агартуу журналы. -2013. - №9-10. 33- 41 б.
3. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. - М.: Педагогика, 1981. -186 с.
4. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. 2-е изд. М.: Просвещение, 1984. -256 с.
5. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. - М., 1992. -214 с.
6. Мааткеримов Н.О., Шаршенова Х.А. Табигый предметтердин болочок педагогдорун физика боюнча изилдөөчүлүк компетенцияларын өнүктүрүү. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. №10, -2019. 219-223 б.
7. Курманкулов Ш.Ж., Сатаева Л.А. Активдүү, интерактивдүү окутуу формаларынын траекториялык айрымачылыктары. // Эл агартуу № 9-10 2010. 1-6 б.
8. Курманкулов Ш.Ж., Мамагова Ү.А. Айрым инновациялык ыкмаларды салттуу окутууга айкалыштыруу ыңгайы. / Наука и новые технологии и инновации Кыргызстана. №2. - 2021. - С. 229-233.
9. Токтомамат к. К., Имарова С. Биология предметин окутууда окутуунун жаңы технологияларын колдонууметодикасы. / А.Мырсабеков ат. ОГПнин Жарчысы, №1 - 2013. 207-211 б.